

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.2.2>

Т. П. БІЛОУСОВА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології та загального мовознавства,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: bilousova@kpnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6247-0476>*

ГНІЗДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМУ ТА ЙОГО ПОХІДНИХ

У статті розвивається теорія дериваційного кругообігу між одиницями лексичного і фразеологічного рівнів мови. Розглядається ділянка деривації, первинним (вихідним) елементом якої є фразеологічна одиниця (ФО). Стверджується, що ізоморфізм дериваційних процесів на лексичному та фразеологічному рівнях уможливує опис дериваційних перетворень фразеологізмів у зв'язках та опосередкуваннях з процесами словотвору. Об'єднання похідних одиниць із твірним фразеологізмом та між собою можуть досліджуватись як дериваційні пари, ланцюжки, парадигми і гнізда.

Звертаючись до гніздової організації цієї ділянки лексико-фразеологічного кругообігу, науковці, як правило, обмежуються аналізом об'єднань «твірна ФО – похідна ФО», «твірна ФО – похідні ФО», «твірна ФО – похідне слово», «твірна ФО – похідні слова», тобто обмежують вміст гнізда.

У статті пропонується вважати фразеодериваційним гніздом упорядковану мотиваційними відношеннями сукупність мотивуючого (твірною) фразеологізму та всіх його похідних – і слів, і ФО. Тематична єдність гнізда будується на загальній семантиці, конденсованій у твірному фразеологізмі, а структурна єдність – на представленості в похідних хоча б одного компонента вихідного фразеологізму. У межах гнізда за участю словотвірних і фразеотвірних засобів і способів первинна фразеологічна семантика модифікується і мутує, зазнаючи дериваційного розвитку не лише у сфері фразеології, але й – більш різноманітного – у сфері лексики.

Аналіз фразеодериваційних гнізд виявив інтегруючу роль твірної одиниці, наділеної, крім основного фразеологічного, ще й категоріально-граматичним значенням. Описана типова семантична структура гнізд із вершинами – дієслівними, субстантивними, ад'єктивними і адвербіальними фразеологізмами. При цьому підкреслено її прогностичний характер і залежність заповнюваності тих чи тих семантичних місць від дії вибірковості слово- і фразеотворення – семантичної, лексичної, граматичної та компонентної.

Ключові слова: фразеологічна деривація, твірний фразеологізм, фразеотворення, словотворення, фразеодериваційне гніздо, структурно-семантичні зв'язки.

Постановка проблеми. Науковий інтерес до фразеологічної деривації зумовлений багатьма факторами, і найважливіший серед них – здатність фразеологічних одиниць (ФО) породжувати нові номінації. Про це влучно написала дослідниця словотвірної продуктивності ФО в німецькій мові О. П. Дмитренко: «Ускладнені мовні знаки, які довгий час вважалися статичними мовними одиницями, свого роду "скам'яніннями", що існують протягом віків та передаються незмінними з покоління в покоління того чи іншого етносу, перебувають у постійному русі, результатом якого є утворення нових мовних одиниць» [Дмитренко : 93].

Учені все частіше звертають увагу на гніздову організацію структурних і семантичних зв'язків між ФО та її похідними – словами

і фразеологізмами, тим самим природно підкреслюючи ізоморфізм дериваційних процесів на фразеологічному і лексичному (словотвірному) рівнях «в напрямку від сполучення словесних знаків до фраземи і, навпаки, від фраземи до нового словесного знака» [Архангельський : 64]. Обидва напрямки міжрівневої взаємодії підкоряються універсальним мовним законам і принципам (економії мовних засобів, тенденції до експресивізації), мають схожі механізми, тож «процеси творення фразеологізмів можуть бути розглянуті як своєрідне продовження процесів словотворення або як такі, що безпосередньо стикаються з областю словотворення» [Телія : 176].

Тим не менш, гніздо з вершиною-фразеологізмом досі не було предметом детального і все-

бічного розгляду, що і зумовило **мету** нашої статті: продемонструвати потенційні дериваційні можливості фразеологічних одиниць і описати типову семантичну структуру фразеодериваційного гнізда.

Аналіз попередніх досліджень. Науковий інтерес до процесу творення слів на базі фразеологічних одиниць, що виник у другій половині ХХ століття, не згасає і донині. Поодинокі спостереження над окремими фактами слово- і фразеотворення змінились пошуком закономірностей і паралелей, які дозволили б описати складні ділянки лексико-фразеологічного «переходу».

На важливість вивчення фразеодериваційних процесів звернули увагу В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко: такі спостереження допомагають «глибше пізнати не лише один зі шляхів збагачування словникового складу мови, а й саму структурно-семантичну природу ФО. Аналіз мови як системи робить проблему взаємозв'язку і взаємозумовленості всіх її елементів, у тому числі лексики й фразеології, особливо актуальною» [Ужченко : 72].

Ми поділяємо усталену і обґрунтовану думку, згідно з якою генетичний структурно-семантичний зв'язок похідних слів і фразеологізмів з однією ФО і між собою дозволяє вивчати їх об'єднання як словотвірні пари, ланцюжки, парадигми, гнізда.

Гніздом, так чи інакше пов'язаним із ФО, дослідники називали різні сукупності спільно- або різнорівневих одиниць.

1. Група ФО, що утворились на основі одного і того ж слова або його значення. Цей підхід започаткований В. В. Виноградовим, який називав низку фразеологічних сполучень *серіями* і *групами* [Виноградов : 26–27]. В. Л. Архангельський зазначив, що фразеологізми групуються навколо кореневих слів і навіть значень слів у так звані *фразеологічні гнізда*. При цьому в складі ФО такі слова і значення стають стрижневими, наприклад: *вода* > *вивести на чисту воду*, *вийти сухим з води*, *як риба у воді*, *з лиця воду не п'ють* та ін. [Архангельський : 64]. Прихильниками цієї точки зору були О. К. Панфілов, Ю. А. Гвоздарьов, Л. І. Єфименко та інші вчені. Зокрема, В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко називали структурно-екстралінгвістичною під основою фразеологізмів і окремі слова, і сполучення слів [Ужченко : 139].

2. Група (низка, серія) вторинних ФО, що утворились від первинної. Таке трактування дериваційного фразеологічного гнізда найпопулярніше: як ланцюжки і гнізда розглядали подібні об'єднання Ю. Ю. Аваліани, А. М. Емірова, Л. Г. Скрипник, О. Ганапольська, О. М. Єрмакова, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко та ін. В. П. Губарев, наприклад, вважав, що в гнізді одиниці об'єднанні спільним значенням і пов'язані між собою не *тільки безпосередньо, але й опосередковано* [Губарев : 56].

Ідею всебічно розвинула С. Н. Денисенко, яка ввела у науковий вжиток поняття *фразеологічна і дефразеологічна деривація* (творення слів від ФО) і побудувала типологію фразеотвірних гнізд на матеріалі німецької мови [Денисенко : 56].

3. Одне або декілька слів, утворених від ФО безпосередньо або опосередковано. Таке уявлення про гніздо утвердилось в дериватології з початком активних досліджень відфразеологічного словотвору. А. М. Бушуй, наприклад, підкреслив, що «словотвірна активізація на базі окремого компонента, який конденсує в собі значення всієї ФО, призводить до формування *гнізда спільнокорневих відфразеологічних слів*, і проаналізував деривацію на основі ад'єктивних компонентів фразеологічних сполучень: *золота медаль* > *золото, золотий* (фініш, дебют, призер); *срібна медаль* > *срібло, срібний*; *бронзова медаль* > *бронза, бронзовий* [Бушуй 1982 : 17]. Йому ж належить узагальнення, що типове дериваційне гніздо з вершиною-фразеологізмом включає дієслово, іменник (ім'я діяча або абстрактну назву процесу) та прикметник [Бушуй 1980 : 58].

На думку О. В. Петрова, для *відфраземного гнізда* визначальним є поняття *ступінь деривації*. Похідні першого ступеня – результати лексико-фразеологічної конденсації – можуть ставати твірними для подальшого морфологічного словотворення. Вчений досліджував «потужність» гнізда, тобто максимальну довжину ланцюжка, що обчислюється в дериваційних кроках [Петров : 74–80].

Подібний фразео-лексичний комплекс, елементи якого перебувають один з одним в ієрархічній залежності по лініях і ступенях спорідненості, називали *групою* (В. І. Істоміна, Т. М. Кондратюк), *парадигмою* (М. Б. Таш-

ликова), *словотвірним ланцюжком і гніздом* (Є. І. Жоламанова), *різнорівневим гніздом* (О. М. Єрмакова) тощо.

4. Об'єднання слова (лексико-семантичного варіанта) і похідних від нього слів і ФО. На думку А. Р. Попової, т. зв. *лексико-фразеологічний комплекс* – це системне утворення, що включає: 1) вершинне слово в усій сукупності лексико-семантичних варіантів; 2) лексичні деривати вершинного слова – незалежно від ступеня деривації; 3) фразеологізми з вершинним словом у якості компонента; 4) фразеологізми зі словами-дериватами в якості компонентів; 5) відфраземні лексеми, їх деривати, а також «вторинні» фразеологізми, тобто ФО з компонентами – відфразеологічними лексемами або компонентами – дериватами відфразеологічних лексем» [Попова : 99]. Такій підхід, на нашу думку, значно розширює об'єкт і тим самим ускладнює дослідження фразеологічної деривації, адже породжує питання: як бути з тими ФО, в яких важко виокремити «стрижневий смислоутворюючий компонент» або які мають два подібні компоненти? З яким первинним словом (значенням) вони пов'язані? До скількох комплексів вони увійдуть одночасно?

Виклад основного матеріалу. Динамічний підхід до дослідження мовної системи, інтерес до шляхів збагачення мови новими одиницями за рахунок внутрішніх ресурсів стимулюють вивчення дериваційних відношень між словами і фразеологізмами. А генетичний структурно-семантичний зв'язок похідних слів і фразеологізмів з первинним (вихідним, вершинним, мотивуючим, твірним) фразеологізмом і між собою дозволяє розглядати їх об'єднання як словотвірні пари, ланцюжки, парадигми, гнізда.

Вважаємо, що дослідження подібних сукупностей актуальне і перспективне, адже воно формує уявлення про характер поширення сем вихідної одиниці, про «силу імпульсу», закладеного в ній (тобто про її дериваційний потенціал); поглиблює теоретичні основи фразео- і словотворення; сприяє побудові цілісної мовної моделі лексико-фразеологічної деривації.

Фразеодериваційне гніздо (ФДГ) розглядаємо як упорядковану мотиваційними зв'язками сукупність твірного фразеологізму та його похідних – слів і ФО. Тематичну єдність гнізда

забезпечує спільна семантика, конденсована у первинній ФО, а структурну єдність – присутність у структурі всіх похідних хоча б одного компонента (основи компонента) твірного фразеологізму.

Гніздо охоплює ту ділянку фразеодериваційного кругообігу, яка бере початок у первинній ФО, що реалізує дериваційні потенції. У межах гнізда за участю слово- і фразеотвірних засобів і способів вихідна фразеологічна семантика модифікується і мутує, зазнаючи дериваційного розвитку не лише у сфері фразеології, але й – більш різноманітного – у сфері лексики.

Аналіз елементів ФДГ дозволяє констатувати інтегруючу роль твірної ФО у формуванні системи дериваційних значень. При цьому вирішальну роль відіграє категоріально-граматична приналежність вершинної ФО – так само, як для семантичної структури словотвірного гнізда важлива частиномовна приналежність твірного слова.

Дослідження ФДГ різних категоріально-граматичних класів дозволило виявити їх типову семантичну структуру. Зауважимо, що похідні ФО також «вписуються» в цю структуру і займають у ній певні семантичні місця.

Гніздо *дієслівного фразеологізму*, як правило, включає такі похідні.

1. Дієслово / дієслівна ФО: а) з тотожною або близькою семантикою (універб), б) модифікаційні позначення дії з точки зору її початку, тривалості, інтенсивності, завершеності, кратності і т. ін.

2. Іменник / ФО – найменування: а) абстрактної дії, якості дії; б) особи (суб'єкта дії, носія якості дії); в) результату, об'єкта й місця дії.

3. Прикметник, що позначає: а) активну або пасивну процесуальну ознаку; б) загальне відношення до того, хто названий мотивуючим словом.

4. Прислівник / ФО на означення вторинної ознаки.

Гніздо *субстантивного фразеологізму* містить:

1. Прикметник, що передає загальне відношення до того, що назване мотивуючим словом / хто названий мотивуючим словом ('такий, який володіє тим, що / хто назване(ий) мотивуючим'; 'такий, який має ознаки того, що / хто ...'; 'такий, який є тим тим, що / хто ...').

2. Іменник / ФО: а) універб; б) позначення абстрактної ознаки або дії; в) носій предметної ознаки.

3. Прислівник, що називає вторинну ознаку.

4. Дієслово зі значенням ‘створювати те, що назване мотивуючим’

Ад’єктивний фразеологізм мотивує:

1. Прикметник / ФО-універб.

2. Іменник на позначення: а) абстрактної ознаки; б) особи за характерною ознакою.

3. Дієслово, що позначає: а) прояв ознаки, названої мотивуючим; б) здійснення дії, власливої тому, хто названий мотивуючим.

4. Прислівник на позначення вторинної ознаки.

У гнізді *адвербіального фразеологізму*:

1. Прислівник / ФО: а) універб; б) різноманітні модифікації вторинної ознаки.

2. Прикметник, який виражає: а) загальне відношення до названого мотивуючим; б) заперечення або відсутності ознаки, що названа мотивуючим.

3. Іменник на позначення а) абстрактної ознаки; б) абстрактної дії; в) особи, яка виконує дію.

4. Дієслово – найменування дії, що має ознаку, названу мотивуючою ФО.

Зазначимо, що описана семантична структура є прогностичною і далеко не завжди повністю реалізується в конкретних ФДГ: похідне певного семантичного класу може бути відсутнє або ж таких може бути декілька (виникає т. зв. *словотвірна синонімія*). До того ж, переважна більшість похідних від фразеологізму слів і ФО мають оказіональний характер, хоча і будуються за моделями, що існують у мові, підкоряючись закономірностям її розвитку.

Для наочності наведемо фрагменти фразеодериваційних гнізд:

1) дієслівної ФО зі значенням ‘дуже сильно, врай набриднути’:

Набриднути, як сто чортів	на-сто/чорт-і(ти)		
	о-с-т-о / чорт-і(ти)	о-с-т-о-чорт-інн(я)	до-с-т-о-чорт-іння
		о-с-т-о-чорт-іти (чортиків)	до-чорта
		о-с-т-о-чорт-іти до біса	
		о-с-т-о-чорт-іти до оскоми (оскомини)	оскоми
осто/бриднути			

2) субстантивної ФО, що має значення ‘багатосерійна радіо- чи телевістава на сімейні та побутові теми мелодраматичного, сентиментального характеру з постійними персонажами’:

Мильна опера	мыло	мило-драма
		теле-мыло
	мил-и(ти)	
	мил-н(ий)	мильн-иц(я)
		мильн-о
	мильн-о-опер-н(ий)	
мильна продукція ₁		

3) ад’єктивної ФО зі значенням ‘дуже поганий, непридатний для чогось’:

Нікуди не годиться	нікуди-ишн(ій)	нікудишн-о
		нікудишн-ість
	нікуд-ишк(о)	

4) адвербіальної ФО зі значенням ‘таємно, приховано; неявно, підсвідомо’:

Під спудом	під/спуд-н(ий) ₁	підспудн-о ₁ (‘таємно, приховано’)	підспудн-ість ₁
	під/спуд-н(ий) ₂	під/спуд-но ₂ (‘неявно, підсвідомо’)	під/спуд-ність ₂

Цікаву семантичну структуру демонструють гнізда, організовані граматично синкретичними ФО: в ній заповнюються семантичні місця, характерні для фразеологізмів двох категоріально-граматичних класів. За приклад наведемо ФДГ з вершиною **злий язик**, що може розглядатись як субстантивна (‘людина, яка пліткує, веде недобррозичливі розмови’) і ад’єктивна (у *кого* – ‘такий, що зле, уїдливо говорить про кого-небудь або що-небудь, схильний до злих суджень’):

Злий язик	зл-о-язик^(ий)	зл-о-язик-ість		
		зл-о-язик-ч(я)		
		зл-о-язик-и(ти) ₁ (‘бути зл-о-язиким’)		
	зл-о-язик-н(ий)	зл-о-язик-н-ик	зл-о-язик-ниц(я)	зл-о-язик-и(ти) ₃ (‘бути зл-о-язикником, зл-о-язикницею’)
		зл-о-язик-и(ти) ₂ (‘бути зл-о-язикним’)		
злий на язик				

Як бачимо, у складі гнізд – полімотивовані деривати з множинною словотвірною структурою (*злязичити*); словотвірні синоніми (*підстудно₁*, *підстудно₂*); okazionalnі poхіdні, що уточнюють, розширюють або звужують вихідну фразеологічну семантику (*милодрама*, *телемило*, *нікудишко* – чоловічок, сплетений із соломи, який врятував героїв однойменного мультфільму і спростував свою «нікудишність»); вторинні ФО, які посилюють вихідну фразеологічну семантику (*осточортити до оскоми*), експлікують закладений у фразеологізм образ (*мильна продукція*), переводять фразеологічну семантику в інший фразеограматичний клас (*до осточортіння*) тощо.

Найбільший інтерес викликає словотвірна парадигма першого ступеня деривації, тобто похідні, безпосередньо мотивовані фразеологізмом. Саме вони виявляють дію *вибірковості* слово- і фразеотворення щодо а) лексичного варіанту компонента ФО; б) фразеосемантичного варіанту; в) граматичного варіанту; г) вибору конкретного компонента, двох і більше компонентів. Саме тут найчастіше

утворюються деривати-універби, тоді як склад наступних парадигм визначається переважно словесними якостями первинних фразеологічних дериватів.

Висновки. Тенденція до розширення способів експлікації фразеологічного значення, актуального для носіїв мови, виявляється в активному фразео- і словотворенні на базі існуючих фразеологічних одиниць. Деривація відбувається за продуктивними моделями і засвідчує тісний зв'язок між лексичним і фразеологічним рівнями мови.

Ізоморфізм дериваційних процесів на цих рівнях дозволяє досліджувати фразеологічну деривацію в її співвідношенні і взаємозв'язку з деривацією лексичною, тобто з погляду гніздової організації. Фразеодериваційному гнізду притаманна ієрархічна взаємозалежність одиниць (слів і ФО) по лініях і ступенях спорідненості. Структура ФДГ залежить від семантики, будови і частиномовної належності початкової ФО (вершини гнізда) і має прогностичний характер щодо її наразі не реалізованих потенцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов н/Д : Изд-во Ростовского ун-та, 1964. 315 с.
2. Бушуй А. М. Словообразовательные возможности фразеологических единиц русского языка. *Словообразование и номинативная деривация в славянских языках* : тез. докл. республ. конференции. Гродно, 1982. Ч. 1. С. 15–18.
3. Бушуй А. М. К изучению деривационных процессов во фразеологии. *Проблемы фразеологии* : межвуз. сб. науч. трудов. 1980. С. 53–59.
4. Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове). М.-Л., 1947. 784 с.
5. Губарев В. П. Историческая фразеология и фразеологическая деривация (на материале немецкого языка). *Деривация и история языка* : межвуз. сб. науч. трудов. Пермь, 1987. С. 50–58.
6. Денисенко С. Н. Фразеобразование в немецком языке : (фразеологическая деривация как системный фактор фразеобразования). Львов : Выш. шк. Изд-во при Львовском гос. университете, 1988. 194 с.
7. Дмитренко О. П. Словотвірна продуктивність фразеологічних одиниць на позначення соціально-економічних реалій у сучасній німецькій мові. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 93–98.
8. Петров А. В. Отфразеологические гнёзда в русском языке (на материале адъективных, адвербиальных и пропозициональных фразеологизмов). *Культура народов Причерноморья* : научный журнал. 2007. № 100. Т. 2. С. 74–81.
9. Попова А. Р. Система лексико-фразеологических блоков в структуре лексико-фразеологического комплекса. *Слово, фразеологизм, текст в литературном языке и говорах* : сб. науч. трудов. Орёл, 2010. С. 99–103.
10. Телия В. Н. О дополнительности слово- и фразеобразовательных способов номинации в сфере обозначения предметных сущностей. *Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Топеза*. 1980. Вып. 164. С. 170–179.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеология сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

REFERENCES

1. Arkhanhelskyi, V. L. (1964) Ustoichyvyie frazy v sovremennom russkom yazyike [Fixed phrases in modern Russian]. Rostov n/D : Izd-vo Rostovskogo un-та, 1964. 315 p. (in Russian)
2. Bushuyi, A. M. (1982) Slovoobrazovatelnyie vozmozhnosti frazeologicheskikh edinit russkogo yazyika [Word-building possibilities of phraseological units of the Russian language]. Slovoobrazovanie i nominativnaya derivatsiya v

slavyanskih yazyikah : tez. dokl. respubl. konferentsii [Word formation and nominative derivation in the Slavic languages: abstracts, report of the Republican conference]. Grodno, 1982. Ch. 1. pp. 15–18. (in Russian)

3. Bushuy, A. M. (1980) K izucheniyu derivatsionnykh protsessov vo frazeologii [On the study of derivational processes in phraseology]. Problemy frazeologii : mezhvuz. sb. nauch. trudov [Issues of phraseology: interuniversity. coll. of science works]. 1980. pp. 53–59. (in Russian)

4. Vinogradov, V. V. (1974) Russkiy yazyik. (Grammaticheskoe uchenie o slove) [Russian language. (Grammatical study of the word)]. M.-L., 1947. 784 p. (in Russian)

5. Gubarev, V. P. (1987) Istoricheskaya frazeologiya i frazeologicheskaya derivatsiya (na materiale nemetskogo yazyika) [Historical phraseology and phraseological derivation (on the material of the German language)]. Derivatsiya i istoriya yazyika : mezhvuz. sb. nauch. trudov [Derivation and history of language: interuniversity. collection of scientific works]. Perm, 1987. pp. 50–58. (in Russian)

6. Denisenko, S. N. (1988) Frazoobrazovanie v nemetskom yazyike: (frazeologicheskaya derivatsiya kak sistemnyy faktor frazoobrazovaniya) [Phrase formation in German: (phraseological derivation as a system factor of phrase formation)]. Lvov: Vyssh. shk. : Izd-vo pri Lvovskom gosudarstvennom universitete, 1988. 194 p. (in Russian)

7. Dmytrenko, O. P. (2012) Slovtvorna produktyvnist frazeolohichnykh odyntys na poznachennia sotsialno-ekonomichnykh realii u suchasniy nimetskii movi [Word-forming productivity of phraseological units for the designation of socio-economic realities in the modern German language]. Studia Linguistica. 2012. Vyp. 6. pp. 93–98. (in Ukrainian)

8. Petrov, A. V. (2007) Ot frazeologicheskikh gnyozda v russkom yazyike (na materiale ad'ektivnykh, adverbialnykh i propozitsionalnykh frazeologizmov) [Phraseological nests in the Russian language (on the material of adjective, adverbial and propositional phraseological units)]. Kultura narodov Prichernomorya : nauchnyy zhurnal [Culture of the peoples of the Black Sea region: scientific journal]. 2007. № 100. T. 2. pp. 74–81. (in Russian)

9. Popova, A. R. (2010) Sistema leksiko-frazeologicheskikh blokov v strukture leksiko-frazeologicheskogo kompleksa [The system of lexico-phraseological blocks in the structure of the lexical-phraseological complex]. Slovo, frazeologizm, tekst v literaturnom yazyike i govorah : sb. nauch. trudov [Word, phraseological unit, text in the literary language and dialects: collection of scientific works]. Oryol, 2010. pp. 99–103. (in Russian)

10. Teliya, V. N. (1980) O dopolnitelnosti slovo- i frazoobrazovatelnykh sposobov nominatsii v sfere oboznacheniya predmetnykh suschnostey [On the complementarity of word- and phrase-building ways of nomination in the sphere of denotation of subject entities]. Sbornik nauchnykh trudov MGPIIYa im. M. Toreza [Collection of scientific works of the Moscow M. Torez State Pedagogical Institute]. 1980. Vyp. 164. pp. 170–179. (in Russian)

11. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2007) Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib [Phraseology of the modern Ukrainian language: textbook]. Kyiv : Znannia, 2007. 494 p. (in Ukrainian)

T. P. BILOUSOVA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Slavic Philology and General Linguistics,
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine*

E-mail: bilousova@kpnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6247-0476>

NEST ORGANIZATION OF STRUCTURAL AND SEMANTIC RELATIONS OF A PHRASEOLOGICAL UNIT AND ITS DERIVATIVES

In the article the theory of derivational circulation between units of the lexical and phraseological levels of language is developed. The part of the derivation is considered, the primary (initial) element of which is the phraseological unit (PhU). It is claimed that the isomorphism of derivational processes at the lexical and phraseological levels enables the description of derivational transformations of phraseological units in connections and mediations with word-formation processes. Combinations of derived units with forming phraseological unit and among themselves can be studied as derivational pairs, chains, paradigms and nests.

Turning to the nest organization of this part of the lexical and phraseological circulation, scientists, as a rule, limit themselves to the analysis of the combinations "formative PhU – derived PhU", "formative PhU – derived PhUs", "formative PhU – derived word", "formative PhU – derivatives words", that is, limit the contents of the nest.

In the article it is suggested to consider a set of motivating (forming) phraseological unit and all its derivatives – both words and PhUs – organized by motivational relations as a phraseological nest. The thematic unity of the nest is built

on the general semantics condensed in the forming phraseological, and the structural unity is based on the representation of at least one component of the original phraseological in the derivatives. Within the nest with the participation of word-forming and phrase-forming means and methods, the primary phraseological semantics is modified and mutated, undergoing derivational development not only in the field of phraseology, but also – more diversely – in the field of vocabulary.

The analysis of phrase-derivative nests revealed the integrating role of the creative unit, which, in addition to the main phraseological one, also has a categorical-grammatical meaning. The typical semantic structure of nests with vertices – verb, substantive, adjective and adverbial phraseological units is described. At the same time, its prognostic character and the dependence of the filling of certain semantic places on the action of the selectivity of word and phrase formation – semantic, lexical, grammatical and component – are emphasized.

Key words: phraseological derivation, forming phraseological unit, phrase formation, word formation, phraseological nest, structural-semantic relations.